

GYENGE ZOLTÁN

Kierkegaard magiszter és Nietzsche professor esete az egyetemmel

Mindkettő gyűlölte az egyetemi világot. Mindkettő vágyott egyetemi karrierre. Mindkettő félt attól, hogy műveiket egyetemi professzorok fogják magyarázni, horribile dictu: nevük még egy-egy konferencián is elhangzik.

Az ember óhatatlanul erre gondol, ha az egyetem kapcsán akár Nietzsche, akár Kierkegaard neve felmerül. És ha mégis felmerül, az nem jelent szellemi értelemben „sírnyalázást”, lehet beszélni, elemezni műveiket anélkül, hogy figyelmen kívül hagynánk aggályait? Azt, hogy „tisztelt professor urak és hölgyek, el a kezekkel a szövegektől!” Hogy erre a kérdésre bármilyen választ kaphassunk, nézzük a két filozófus viszonyát az egyetemhez és a tudományhoz. Már előre nyugodtan kijelenthetjük, hogy az legalábbis ambivalensnek tekinthető.

*

A két filozófia közötti meglepő áthallásokra többen felhívták a figyelmet. *Karl Jaspers* írja például az *Ész és egzisztenciában*¹, hogy bár egyik sem ismerte a másikat, mégis döbbenetes hasonlóságot fedezhetünk fel gondolatvilágukban. Hozzátenném: bizonyos értelemben személyes életükben is. Ez utóbbit illetően csak néhány tény. Mindkettőnek meghatározó az apához való viszonya, ami Nietzsche esetében akkor is így van, ha az apját gyermekkorában veszítette el. Mindkét családban erősen jelen van a vallásosság: Nietzsche apja lelkész a röckeni parókián, Kierkegaard apja vallási fanatikus, a nagyhatalmú Mynster püspök bizalmasa. Mindkét család sorsa tragikus: Nietzsche apja és öccse hal meg igen korán, Kierkegaard egymás után veszíti el a testvéreit. Mindkét filozófus képességei már igen korán megmutatkoznak: Nietzscht csak azért nem buktatják meg Schulpfortában matematikából, mert tanára azt mondja a matematika tanárnak, hogy ebben az esetben az iskola történetének legkiválóbb diákját veszítenék el. Mindketten a filozófia és a művészet határmezsgyéjén lavíroznak, ezért a szak-filozófia számára ma is nehezen kezelhetők. Mindkét esetben a nőkhöz való viszony meglehetősen problematikus: gondoljunk Nietzsche „házassági ajánlataira”, vagy Kierkegaard Reginához fűződő viszonyára. A vég is borzalmas: Nietzsche elméje elborul, a legelemibb szükségleteit sem tudja korában tartani, Kierkegaard összeesik az utcán, majd egyhónapos szenvedései

---

¹ Karl Jaspers: *Ész és egzisztencia*. In: *Ész, élet egzisztencia*. 1992. Szeged, (ford. Boros István) 349.sk.o.

alatt a poklok minden bugyrát megjárja, lebénul, bevizel, állandóan tisztába kell tenni, iszonyú fájdalmak közepette hal meg. A sort talán még lehetne folytatni. Csak még egyet lenne érdemes kiemelni, ahogy arra már a bevezetőben utaltam: mindkettőnek meglehetősen problematikus a viszonya az *egyetemhez*, az *oktatáshoz* és egyáltalán a *tudományos élethez*.

„A tanítás azzal kezdődik, hogy te a tanító, tanulsz a tanulótól, belehelyezkedsz abba, amit megértett.”² – írja Kierkegaard ezeket a meglehetősen sokatmondó szavakat önéletrajzi jellegű könyvében. A szókratészi attitűd, a görög *paideia* eszméje alaphelyzetet jelent a „koppenhágai Szókratész” számára, ahogy őt a kortársak nevezték. A *paideia*, de nem úgy, ahogy a szofisták gondolták, hanem ahogy Szókratész. Hogy a különbséget megvilágítsuk, idézzünk fel egy állítólagos beszélgetést: a szofisták egyszer azt mondták Szókratésznek, aki rontotta az üzletüket, hogy azért nem fogad el pénzt a tanításáért, mert az nyilván nem is ér semmit. Szókratész válasza az volt: nem, ő azért nem fogad el pénzt a tanításáért, mert ha elfogadna, akkor azzal is szóba kellene állnia, akivel nem akar. Láthatjuk: két döntően eltérő attitűd.

Egy biztos, Kierkegaard szilárdan hisz önmagában. Gyermekkorában, amikor megkérdezték tőle is azt a felnőttek által megfogalmazott ostoba kérdést, hogy mi leszel, ha nagy leszel, a válasza ennyi volt: villa. A kérdésre, hogy miért, a válasz: „mert akkor mindent felvillázhatnék, amit csak akarok, és ha valaki ezt észrevenné, akkor jól megszűrném”. Önelégült gondolatoknak látszanak. Később hozzáteszi: „Életemben egyetlen pillanatban sem ingott meg a hitem, hogy az ember bármire képes, amit csak akar (...) sohasem merült fel bennem, hogy élhet vagy időközben születhet olyan ember, aki felülmúlna vagy felülmúlhatna.”³ Ezek is nagyonak tűnő szavak, és Nietzsche is mondott hasonlókat. Nagyotmondásnak tűnnek, ezért csak egészen halkan kérdezem meg: másképp érdemes?

A sikeres érettségi vizsga után Kierkegaard megelégszik azzal, hogy beiratkozik az egyetemre. A felvételit „laudabilis” eredménnyel zárja. A kötelező teológiai stúdiumok mellett filozófiai és esztétikai órákat is hallgat. Először nagy szorgalommal, még külön órákat is vesz, aztán meglehetősen lagymatagon. Professzora az a Martensen, aki a német idealizmust tekinti a filozófia végpontjának. Kierkegaard-t ez taszítja. De egyébként a 30–40-es évek Koppenhágája, az ún. „*Golden Age*” maga is Hegel mániával küszködik. Ez szüremlik át az oktatás területére. Kierkegaard viszont megveti a szolgalelkű professzorok világát, köztük is leginkább Martensent, aki szerinte a leggyalázatosabb életutat futja be: Mynster püspök halála után professzorból a dán államegyház feje lesz. Mindennek köszönhető az is, hogy Kierkegaard-nak a Hegel ellenes érvei sokszor nem

---

² Kierkegaard: *Szerzői tevékenységéről*. Debrecen: Latin Betűk 2000. 45.o.

³ Uo. 78.o.

is Hegel, hanem a dán hegelianusok, elsősorban korábbi professzorai ellen szólnak.

Kierkegaard nem szívleli az egyetemi szórszálhasogató oktatást, ahol nem a szellemmel foglalkoznak, hanem sokkal inkább a kompilációval. És persze a saját akadémiai karrierjükkel. Nietzsche is kirohan az ellen, hogy a filozófiát a Wilamowitz-Moellendorff-félék filológiává silányítják. Nietzsche a filológia, ami jelen esetben a tudományt szimbolizálja, és a filozófia különbségéről azt gondolja, hogy a filologizáló filozófus azzá teszi a filozófiát, ami ő maga: „torzszülötté”. Szerinte ez a „legundorítóbb szobatudomány, rest, tétlen félrehúzóadás, félénk meghunyászkodás”. Fantáziátlanság, nyárspolgáriság. Márpedig – így Kierkegaard – ami a nyárspolgárnak leginkább hiányzik, az a *fantázia*. Kierkegaard ugyanígy nem kér a szövegmagyarázó professzorok munkájából, mert abban a szabad szellem leigázását, végső soron megszüntetését látja. Az ekkor feltett kérdése igen sokatmondó: vajon a „rengeteg magyarázó összességében nem ártott-e többet az Újszövetség megértésének, mintsem használt?”⁴

Ezért el az egyetemtől, el valami más felé, ami a szabad szellem szárnyalásának teret ad. Patetikus hangzik, és az is. Az egyetem mellett a harmincas évek közepén egyre több cikket jelentet meg, főként a *Kjøbenhavns flyvende Post* nevű újságban. Talán éppen ebbe menekül. Ez aztán egy darabig el is tart. 1841-ben védi meg a disszertációját. És bár nem békél meg professzoraival, mégis komolyan elgondolkodik az egyetemi karrieren. Nemsokára harmincéves.

Nietzsche ehhez képest csak négy év múlva lát napvilágot. A naumburgi reálgimnázium után Schulpforta következik, amely mint hajdan volt cisztercita kolostor a zárdai attitűdöt most is magán viseli. Kiemelkedő iskola, itt tanult Fichte, Ranke, Klopstock, Möbius, Novalis, és a későbbi ellenfél, Ulrich von Wilamowitz-Moellendorff. Rigorózus rend, kolostori szigor, akár egy kaszánya. Bonn, az egyetem már más. Ott vannak például *Ritschl* előadásai, amikért lelkesedik. Ritschl ugyancsak nagyra tartja. Talán hivatalbeli utódját sejtje benne. Ennek köszönhető, hogy 1869-ben Ritschlnek hála meghívást kap a Bázeli Egyetemre. Kierkegaard ekkor már régen halott. A fiatal bázeli professzor viszont mindössze 25 éves, amikor Homéroszról megtartja székfoglaló előadását. A belépő jól sikerül. 1870-ben már rendes tanár, megfelelő fizetéssel, az év elején pedig a görög zenedráma témában tart előadást. Egyelőre szárnyal, de ami rettentően zavarja, az a magány. Bár Wagnernek azt írja ekkoriban: „a magány számomra nagyon is elviselhető, sőt boldogító” (1872. október 15.) Nos, természetesen. De nincs is nagyon más választása. Ugyanakkor álmatlanságban szenved, majd amikor elköveti azt a fatális hibát, hogy a 70-es háborúban beáll szanitécnek, vérhast és torokdiftériát kap, ami az egyébként törekeny egészségét végleg felemészti, és elindítja azon az úton, amely a jénai idegklinikára fog vezetni. Ahogy leírja, ez az út egészében nem más, mint egy szünni nem akaró jalkiáltás.

---

⁴ J. Garff: *SAK*. Pécs: Jelenkor 2004. 35.o.

De egyelőre még tanít. És nem keveset, hiszen egyes leírások szerint heti húsz órája van, amihez egyéb adminisztratív teendők is hozzájárulnak. Nincs sok hallgatója, bár maga a bázeli egyetem se tartozik a legnagyobbak közé. A szó igazi értelmében vett tanítványa azonban nincsen.

Majd 1872 hoz fordulatot az egyetemi pályafutásban: megjelenik *A tragédia születése*. Ez egy új korszak nyitánya és egyben az egyetemi pályafutás végének kezdete. A művet ugyanis nagyon vegyes fogadtatásban részesítik. Ritschl enyhén fanyalog („szellemes szédelgés” – írja), Wilamowitz-Moellendorff viszont harsány és megsemmisítő kritikát ír az új műről. Azt tanácsolja (nem valószínű, hogy tudja: a próféta szól belőle), hogy Nietzsche „szálljon le a katedráról, ahol a tudományt készül tanítani”. Ami ennél is kínosabb, hogy az egyetemen is támadásoknak lesz kitéve. Így ír erről: „van valami, ami pillanatnyilag nagyon nyugtalanít: megkezdődött a téli szemeszter, és nekem egyetlen hallgatóm sincs! (...) A magyarázat erre a tényre nagyon egyszerű – egyszerre csak oly rossz hírbe keveredtem kollégáim előtt, hogy kis egyetemünk hírnevén is csorba esett! Ez komolyan bánt engem, mert én nagyon odaadóan és hálásan gondolok rá, és legkevésbé sem kívánok ártalmára lenni.” Majd a legkeserűbb rész: „Egy általam igen becsült filológia professzor a bonni egyetemen egyenesen azzal traktálta hallgatóságát, hogy könyvem (ti. *A tragédia születése*) „merő ostobaság”, és kár minden rávesztegetett szóért, aki ilyet megír, az tudományos értelemben halott.” (Wagnernek, 1872. november 7/8.) Néhány hónappal később pedig: „Bázel lassacskán egészen visszataszítóvá válik.” (1873. április 18.) Elege van a katedrából. 1874-ben már csak négy hallgatója van, és azt mondja: „a szemeszternek ismét hatalma van felettem” (1874. május 20.) De egy másik levélben már arról is panaszkodik, hogy műveinek mindössze hat-hét olvasója van. Valahogy úgy, mint Kierkegaard. De Kierkegaard ezt elegáns iróniával kezeli. Ugyanis erre reflektálva megjegyzi: milyen jó, hogy a könyveit úgysem olvassa senki, így nem kell figyelemmel lenni az olvasóra: azt ír, amit akar. Mint Szókratész esete a fent említett szofistákkal. Nietzsche viszont szenved. 1879-ben már új művön dolgozik, keservesen küszködik a tanítással, majd feladja, és véget vet az igazán el sem kezdődött akadémiai karriernek. Aggódik, abba a korbába ért, amikor az apja meghalt.

Kierkegaard vágyik is, nem is ilyesfajta pályára. Egy biztos: van egy tanár, akinek a személye meghatározó ránézve. Ez a személy *Poul Martin Møller*. Møller (1794–1838) klasszika-filológus, költő, ugyanakkor a koppenhágai egyetem – s így Kierkegaard – tanára. Kierkegaard Møller nagy tisztelője, ami igen nagy szó ennél az alapvetően emberkerülő, semmilyen tekintélyt nem tisztelő embernél. Ez a tisztelet kifejezésre jut abban is, hogy egyik művét egyenesen neki ajánlja.⁵ Mesterét „Szókratésznek” is nevezi, aki bevezette őt az antik filo-

---

⁵ Az ajánlás így szól: „A néhai Poul Martin Møller professzor emlékének, a görögség boldog szerelmesének, Homérosz csodálójának, Szókratész méltó társának, Arisztotelész tolmácsolójá-

zófia rejtelseibe. Møller mellett egyébként *Ch. Sibbern* (1785–1872) áll talán hozzá a legközelebb, aki egyébként a hegeli filozófia egyik kritikusa. Disszertációját a szókratészi iróniáról Møller irányítása alatt kezdi, majd némi halogatás után 1841-ben sietve be is nyújtja. A sietség magyarázata, hogy Møller halála után tanári helye még mindig betöltetlen, s Kierkegaard titokban arra számít, hogy azt talán annál is inkább megszerezheti, mivel feltehetően maga Møller sem támogatott volna senkit jobban, mint őt.

Nincs „szerencséje”, Møller katedráját egy *Rasmus Nielsen* nevű személy foglalja el, ami több mindennek is betudható. Az egyetemi katedra utáni remények szertefoszlása csak hozzájárul ahhoz, hogy Kierkegaard-nak a normális polgári életbe való beilleszkedési törekvése sikertelen maradjon. Igazság szerint ezt maga Kierkegaard „szúrta el”. Vagy talán nem is igazán akarta, hogy sikerüljön. Sibbern ugyanis a disszertáció védeése után megkereste, hogy folyamodjon egyetemi katedráért. Ezt maga Kierkegaard utasította el – Sibbern megdöbbenésére – azzal, hogy még időre van szüksége. Kierkegaard egyébként a hegelianus Nielsent valószínűleg egyszerűen lenézte, ahogy nem volt sokkal jobb véleménye a professzori karról sem.

Talán nem állunk messze a valóságtól, ha azt mondjuk, hogy Kierkegaard egyszerre akarta is meg nem is az egyetemi katedrát, ahogy egyszerre akarta és nem akarta a házasságot is. Vagy-vagy. Mindkettő ugyanis a megállapodott polgári miliőt jelenti, aminél jobban azonban nem utált semmit, időnként azonban mégis vágyott utána. Ezt mutatja, hogy amikor az egyik lehetőség már oda, akár a jegyességről legyen szó, akár az egyetemi pályáról, akkor újra csak szeretné. Ugyanakkor nem nagyon lennénk messze az igazságtól, ha azt mondanánk, hogyha lehetne ismétlés (nem kierkegaard-i értelemben), az eredmény talán akkor sem lenne más. Kierkegaard felvállalta ezt az ambivalenciát, amely a polgári intézményekhez (házasság, munka) kötötte, talán jobban, mint Nietzsche. Egy percig nem volt házas, sem tanár, a magiszteri fokozat súlyként nehezedett rá. Amit megvetett, és ilyen volt az akadémiai élet, abból nem kért. És a munkából sem, vagy amit annak szokás nevezni. Gondoljunk csak arra, hogy milyen mély megvetéssel szól erről a „proli vircsaft” a *Vagy-vagyban*.

Talán más lett volna a helyzet, ha Møller még él. A fiatal klasszika-filológus ugyanis egészen más volt, mint a mindig „anständig” professzorok. Szabálytalan a szó mindenféle értelmében. Nem fogadott el kötöttségeket, nem volt olyan rendszer számára, ami bármire rákényszeríthette volna, amit éppen nem akart. Füttyült a világ véleményére, nem érdekelt, hogy mit tartanak róla, nem foglalkozott azzal, hogy ez árt-e a professzori attitűdnek, egyszerűen magáról tett mindegyet. És ez a sok kopott fantáziájú, ám rém tekintélyes professzorok köré-

---

nak – aki Dániának örvendezve Dánia öröme volt, és akinek „emléke örökké benne él a dán nyárban” – ajánlom ezt az írást, akit csodálok, és aki nagyon hiányzik.” *S.V.IV.* 276.o. Az ajánlás egyben utalás is Møller *Dánia öröme* című versére.

ben hihetetlenül imponált a tekintélyt soha nem tisztelő Sørennek. Hogy miről volt itt szó, azt legjobban egy tipikusnak mondható történet világítja meg:

Møllernek 1836 végén egy közepszerű disszertáció védésén kellett opponálni a Regens templomban. Megjegyzéseit különféle papír fecnikre írta fel és a disszertációba tette, de a papírokat a védés kellős közepén elejtette, ezért a hatalmas embernek általános derültség közepette négykézlábra kellett ereszkednie, hogy összeszedje őket. Észrevételeit a komoly hangzású „graviter vituperandum est” (erősen kifogásolandó) szavakkal kezdte, de alig kapott valami választ kifogásaira, máris elfogadta. A feltűnően rövid védés után közölte, hogy legnagyobb sajnálatára nincs ideje ezt a felettébb érdekes beszélgetést folytatni, majd felállt, utat vágott magának Kierkegaard-hoz, és hangosan megkérdezte: „Beugrunk Pleitschhez?” Majd fogták magukat, és távoztak.⁶

Ez a hanyag nemtörődömség, a formák szándékos felrúgása, a szabályok szándékos áthágása, ez a talmi tekintély rombolása volt az, ami Kierkegaard-nak nagyon is tetszhetett. És valóban: ilyen tudott lenni a magánéletben, hisz visszautasította a gyűrűt, hisz szembeszállt mindazzal, ami családja létezésének értelmét jelentette: az egyházzal; meg tudta tenni azt a fantasztikus és egyben önmagára nézve igencsak veszélyes lépést, hogy amikor egy bulvárlap (*Corsar*) megdicsérte, kikérte magának a dicséretet. Ez utóbbi egyébként nagyon sokat ártott neki. Olyan hihetetlen gyalázkodás indult meg ellene, szennyiratok, gúnyversek, karikatúrák hada jelent meg róla, és olyan sikeresen, hogy utána jó ideig az északi országokban az anyák tartózkodtak attól, hogy a „Søren” nevet adják a gyerekeknek, mert az a balgával lett szinonim.

Ugyanez Nietzschénél. Szembeszállni az anyával már igen-igen korán, lelkész fiaként visszautasítani az úrvacsorát, magát a lelkészi hivatást, az egész kereszténységet, vállalva ezzel a megvetést, a bolond, örült szerepét, nos, ez sem igazán jelenti az „anständig”, jólsituált, jólfésült polgári életet, amit az egyetemi professzorok élnek. 1888-ban, elméjének elborulása előtt egy évvel megírja az *Antikrisztust*. Kierkegaard ugyancsak a halálos ágyáról küldi nyomdába *A pillanat* lapjait. Mindkét mű kora legélesebb kereszténység kritikája. Nietzsche aztán megőrül, Kierkegaard meghal. Az utókorra tett hatásukról mit sem tudhatnak. Mindkettő búcsút vesz nem pusztán az elfogadott emberi attitűdtől, hanem egyáltalán az élettől.

Kierkegaard utolsó napjáról a viszonylag pontos orvosi leírás alapján tudjuk, hogy arca eltorzult, bal szájszeleete egy kissé felcsúszott. Ezt másnap követte a jobb, amiért is mereven mosolygott. Képzeljük el: egy halálba dermedt mosoly...

Nietzsche 1889. január 3-án összeesik a Piazza Carlo Alberton. Ezt tekintik elméje elborulásának. A dátum nem mindegy, mivel rá három napra levelet ír – még Torinóból – Jacob Burckhardtnak, amelyet a következő sorokkal kezd:

---

⁶ Garff: *Id.mű* 73.o.

„sokkal inkább lennék bázeli professzor, mint Isten; de nem voltam elég bátor odáig fokozni privát egoizmusomat, hogy emiatt elhalasszam a világ megteremtését.” (Burckhardtnak, 1889. január 6.)

Megmosolyogtató, de valahol igaz: bizonyos értelemben egy új világot teremtett. És ahogy ő, úgy Kierkegaard sem halasztotta el. De hogy ezt nem egy egyetemi katedráról tették, az nem lehet véletlen. És egyben talán ez a mi szerencsénk.